

kwalificeerde antropologische hulp zouden werven om wat deeltaken van ze over te nemen, en allemaal op hun manier geregeld natuurlijk. Het water loopt mij nog niet in de mond als ik aan zulke werkcondities denk, en Dr. Pillai misschien ook niet.

Zoals ik in mijn inleiding al zei, Van der Veen noemt al deze factoren wel, maar hij doet er in zijn analyse niets mee. Ook in zijn conclusie en — voorzichtige — aanbevelingen spelen ze een zeer ondergeschikte rol. Zijn slotzinnen zijn weer gewijd aan de noodzaak voor westerlingen om dat meer begrip op te brengen voor een verschijnsel als status in niet-egalitaire maatschappijen, om zodoende hun ethnocentrisme wat in te tomen. Liever had ik gezien dat zijn aanbevelingen zich hadden uitgestrekt tot vitale kwesties zoals de financiën, en de machts- en overlegstructuur. Verder ben ik er vrij zeker van, dat de problemen die Van der Veen schetst in het team, ook zouden ontstaan in een team met uitsluitend egalitaire Nederlanders. Ik baseer die overtuiging niet alleen op de evident ongelijke, conflictueuze positie waarin de Indiërs zich bevonden — een positie die ook voor Nederlanders moeilijk vol te houden geweest zou zijn — maar tevens op het in mijn inleiding al genoemde Alblasserwaard-team. Ook daar deden zich relatieproblemen voor, en ook daar hadden die vaak veel te maken met onderlinge 'machtsverhoudingen', ook al waren er geen structurele bases voor die verschillen zoals in het Indiase team. In het Alblasserwaardteam speelde de toekomstige wetenschappelijke status van de teamleden een rol (en die hing mede af van de resultaten in het veld), en dat leidde tot een soort verzwegen competitie.

Ik heb dat verschijnsel in mijn paper beschreven als de competitie van drie kleine kruideniertjes in een dorpsstraat, die elkaar de klandizie niet gunnen omdat ze ervan uitgaan dat ze een 'zero-sum game' spelen, oftewel 'jouw winst is mijn verlies'. In de Indiase situatie was de macht in het begin al zo ongelijk verdeeld, dat er voor competitie niet veel ruimte meer geweest zal zijn, maar desalniettemin lijkt het me toe dat er een ander 'zero-sum game' gespeeld is: 'jouw Nederlandse geld en macht zijn de voorwaarden voor mijn Indiase ondergeschiktheid'.

E. Brunt—de Wit

Ontmoeting en communicatie *

Het is jammer dat Emmy Brunt in het nederlands reageert op een artikel dat ik met opzet in het engels heb gepubliceerd. Het handelde immers over de communicatie tussen Indiase en Nederlandse sociologen en door een voor de Indiërs onneembare taalbarrière wordt die communicatie onnodig bemoeilijkt. Ik zal haar reactie en mijn antwoord daarop echter vertalen om op die wijze de Indiase teamleden in de gelegenheid te stellen kennis te nemen van een discussie die hun wel zeer aangaat.¹

Het spijt me natuurlijk wel dat ik zo'n wereldvreemde indruk gemaakt heb op Emmy. In mijn artikel trachtte ik tenslotte begrip te wekken voor andere werelden dan de westerse alleen.

Toch komt Emmy's, nogal fris van de lever geschreven, critiek mij bijzonder van pas. Haar stuk is immers een overtuigende illustratie van de typisch niet-Indiase gedachte dat structurele gelijkheid de oplossing vormt voor vele zo niet

* antwoord op E. Brunt—de Wit, SG 75/2, p. 126-130.

alle problemen bij intermenselijke relaties. Of, om het met Emmy's eigen woorden te zeggen, 'van de inherente superioriteit van de democratische spelregels boven alle denkbare spelregels'.

Zeer terecht wijst ze er op dat ik zelf nauwkeurig alle feiten heb aangedragen waaruit blijkt dat de duidelijk gemarkeerde structurele ongelijkheid van positie van de Indiase en de Nederlandse teamleden 'obviously barred a truly egalitarian situation'. (Sociologische Gids 1974, p. 383). Vanuit haar egalitaire ideologie is het voor Emmy zó onbegrijpelijk dat ik aan een dergelijke constatering niet de gebruikelijke litanieën over de noodzaak van structurele gelijkheid verbind, dat ze mijn verdere analyse van de cases kennelijk alleen nog maar heeft kunnen lezen met de vaste overtuiging dat alle problemen voortkwamen uit die ongelijkheid.²

Ik ben het vanuit mijn westerse achtergrond natuurlijk met Emmy eens dat een zo uitgesproken structurele ongelijkheid tegenstellingen creëert die tot grote communicatieproblemen aanleiding kunnen geven. Waar het mij in mijn artikel echter om ging, was het niet onbelangrijke verschil aan te tonen in de wijze waarop de Indiërs deze ongelijkheidssituatie interpreteerden en de wijze waarop de Nederlanders dat (in het algemeen) deden.

Ik heb die verschillen trachten te verklaren vanuit structurele verschillen in de Indiase en de Nederlandse samenleving en mijn critica heeft gelijk dat ik bij mijn analyse sterk uitga van de gedragsnormen. In het korte bestek van mijn artikel was het moeilijk om heel genuanceerd te differentiëren tussen gedragsnormen en werkelijk gedrag. Het lijkt mij echter omjuist om, zoals Emmy, te stellen dat normatieve regels alleen maar gebruikt worden om het eigen werkelijke en pragmatische gedrag te rechtvaardigen. Normatieve regels vormen wel degelijk een richtingbepalende factor bij beslissingen over het eigen handelen. Omdat ik in de bijzondere omstandigheid verkeer dat ik naast mijn academische werkzaamheden voor een deel van de werktijd ook nog een zeer ondergeschikte rol vervul in een sterk hiërarchisch georganiseerd bedrijf, kan ik met de hand op mijn hart verklaren dat de gedragsnormen in Nederland toch een aanzienlijk 'egalitairdere' structuur bewerkstelligen dan de duidelijk van een hiërarchisch normbesef uitgaande gedragsnormen in India.³

Verschillen in werkelijk gedrag vormden de kern van mijn betoog. Mijn beschrijving van de cases is in de allereerste plaats een beschrijving van geconstateerd gedrag en de reacties daarop, zoals die mij door de Nederlanders zowel als de Indiërs zijn verteld.

En de verschillen zijn heel opmerkelijk; het is bijvoorbeeld bijzonder dat de Nederlanders (in het algemeen) een zo duidelijk ongelijke situatie toch wilden interpreteren en vertalen in termen van gelijkheid (elkaar bij de voornaam noemen, gezamenlijke werkbijeenkomsten met de tolken, bespreking van elkaars onderzoekstaken en discussies over de uitgangspunten).

De drie door mij gekozen cases zijn ook sprekende voorbeelden van een verschil in interpretatie. Wanneer Emmy ze minder bevooroordeeld wil herlezen zal ze dat vermoedelijk kunnen zien.

Wat betreft de auto voor algemeen gebruik is het duidelijk dat de Indiërs de situatie hiërarchisch bleven bezien ondanks een omstandige beklemtoning van het recht van alle leden van het team om de auto te gebruiken. Dat is vanaf het begin duidelijk gesteld en er was ook om die reden een chauffeur aangetrokken om het de Indiase teamleden, die geen van alle konden autorijden, mogelijk te maken om de auto te benutten. De Mount Wilson case laat ook een opvallend

verschil in interpretatie van de ongelijke situatie zien. Vanuit haar eigen achtergronden zegt Emmy Brunt dat 'het water haar niet in de mond loopt bij de gedachte aan de werkcondities waaronder die Indiase teamleden moesten werken'. In tegenstelling tot een voor Nederlanders in die omstandigheden begrijpelijke reactie zeiden de Indiers echter helemaal niet, 'laat ze rustig alleen gaan met hun geld en hun kapsones'. Integendeel, ze waren teleurgesteld en vooral gekwetst omdat ze niet waren meegevraagd. Het was hun daardoor immers niet mogelijk geweest om aan iedereen te laten zien dat er zo'n goede en allesomvattende relatie bestond tussen de Nederlandse 'heren' en hun Indiase 'ondergeschikten'.

Ook de Devabhai-case kan alleen maar begrepen worden vanuit dat verschil. Ik ben bij de beschrijving daarvan vermoedelijk niet duidelijk genoeg geweest. Er was echter beslist geen sprake van dat (al) de Nederlanders patronage verhoudingen slecht of onaanvaardbaar vinden. Naar de door Emmy genoemde schrijvers over de 'western practice' m.b.t. patronage heb ik dan ook niet zonder reden verwezen. De Nederlanders wilden de Indiers best introduceren op het moment dat die Devabhai als patroon (of eigenlijk als 'broker') nodig hadden en dat is ook altijd gebeurd. Waar het om ging is dat met name Dr. Pillai niet vanaf het eerste moment werd meegenomen toen de Nederlanders, naar hun gevoel 'informeel', bij Devabhai en zijn familie op bezoek gingen. Om in de termen van mijn artikel te blijven: de Nederlanders handelden te taakgericht. Dr. Pillai werd niet in hun net van relaties betrokken en in die zin trokken de Nederlanders zich terug uit een allesomvattende relatie met hem.

Zoals gezegd, geloof ik dat normatieve regels niet alleen maar als een rechtvaardiging voor pragmatisch gedrag worden gebruikt. Dit voorbeeld was bedoeld om te illustreren hoe zeer handelingen mede bepaald worden door normatieve uitgangspunten en daarop doelde ik toen ik zei dat de Nederlanders onbewust hun 'persoonlijke' van hun 'zakelijke' relatie met Devabhai *trachtten* te scheiden. Een voor Indiers absoluut niet voor de hand liggende procedure, omdat hun streven er juist op gericht is om relaties zo omvattend mogelijk te maken.

Bij mijn analyse heb ik gepoogd duidelijk te maken dat de westerse (normatieve!) egalitaire interpretatie van menselijke interacties *moet* samen gaan met de norm dat mensen zich terug mogen trekken uit sociale relaties. Daarin school een bron van misverstanden omdat de Indiers, voor Nederlanders zeer aanvaardbare vormen van zulk gedrag, als zeer kwetsend ervoeren.

Het verbaast mij trouwens dat Emmy het begrip 'retreat' een zo ontoereikende beschrijving vindt voor de praktijk van menselijke relaties in het westen. Vanuit haar eigen ervaring in het Alblasserwaard-team weet ze immers welk een enorme betekenis dat terugtrekken uit de relaties heeft, zelfs (of juist) in een team waar de voorwaarden voor een zo groot mogelijke structurele gelijkheid in hoge mate vervuld waren.

Ikzelf heb wat dat betreft een zeer ruime ervaring door mijn bemoeienissen met groepen studenten die leeronderzoek deden in Tunesie. De zeer openlijke afwijzing, ontwijking van of het zich terugtrekken uit relaties die ik in de Nederlandse teams zo vaak heb kunnen observeren is Indiers vreemd. Niet omdat Indiers zo veel aardiger zijn maar omdat zij openlijk statusverschillen kunnen hanteren om in bepaalde omstandigheden hun onvrede met de inhoud van de relatie te ventileren. In het westerse 'bourgeois'-milieu van academici is dat niet op die manier meer mogelijk of noodzakelijk. Je terugtrekken uit de relatie is

daar een veel 'betere' oplossing. Bij het aangaan van relaties worden de uitgangspunten in het westen bij voorkeur wel uitvoerig besproken en dat geldt ook voor de spelregels. En dat brengt me dan op een ander door Emmy genoemd bezwaar tegen mijn artikel. Volgens haar vermeld ik nergens de 'afloop' en ook niet hoe ik er achter ben gekomen dat bepaalde grieven bij de Indiers bestonden. Ik heb op p. 375 overigens wel degelijk aangegeven dat mijn artikel het resultaat was van intensieve discussies met Dr. Pillai en de afloop van de cases is daarmee ook wel duidelijk.

Een aantal mensen uit ons Indo-Dutch team hebben in de eerste periode toen de spelregels en uitgangspunten besproken moesten worden, het hoofd niet in de schoot gelegd toen er van de zijde der Indiers geen respons kwam (en ook niet kon komen omdat zij vanuit hiërarchisch perspectief geen enkel initiatief konden ontwikkelen). Van beide zijden zijn er mensen geweest die zich 'verplicht' hebben gevoeld om de relatie te onderhouden en daarom is het mogelijk geweest om te ontdekken door welke *gecompliceerde* constellaties wederzijdse bedoelingen soms zo slecht werden begrepen.

Hoewel ik het in mijn artikel al heb gezegd, wil ik graag nog eens herhalen dat het schrijven van juist dit artikel een bewijs is voor de uiteindelijke effectiviteit van de communicatie in het team. Door de wat aanvallende toon van Emmy's kritiek zou dat laatste misschien vergeten kunnen worden en dat is niet juist omdat het hier ging om een ontmoeting en communicatie.

K. W. van der Veen

1 In dit antwoord op de kritiek van Emmy Brunt geef ik alleen mijn eigen visie weer. Mijn artikel was door alle Nederlandse leden van het eerste team en twee van de Indiase teamleden gelezen en becommentarieerd en ik heb getracht hun verschillende visies enigszins in mijn stuk te incorporeren. Nu ik alleen namens mij zelf antwoord, kan ik duidelijk zeggen, dat ik het ook in India onjuist vond om een inegalitaire situatie trachten te vertalen in termen van gelijkheid. Wat betreft de patronage verhoudingen kan ik zeggen dat ik ze niet verwerpelijk vind, omdat ze mijns inziens een logisch gevolg zijn van het feit dat mensen niet gelijk zijn. Daardoor zullen ze, op overigens verschillende punten, steun en afhankelijkheid zoeken bij anderen. Omdat ik niet geloof dat een egalitaire structuur in *die* situatie verandering kan brengen, ben ik er niet bij voorbaat van overtuigd dat egalitaire structuren een voorwaarde vormen om problemen van afhankelijkheid te overkomen.

2 Ik gebruik met opzet de geladen term *litanie*. Het aantal Nederlanders dat bereid en in staat is om op Indiase salaris- en organisatie-voorwaarden onderzoek te doen, is te tellen op de vingers van nog geen halve hand. In India is trouwens helemaal geen geld voor onderzoek beschikbaar. Dat betekent dus dat onderzoeksprojecten vanuit het buitenland gefinancierd moeten worden. En, bv. Nederlandse sociologen kunnen het *stigma* van hun afkomst uit een 'affluent society' nooit verdonkeremanen. Er is in dit soort samenwerkingsverbanden altijd sprake van een ongelijke uitgangssituatie en een ongelijkheid die voornamelijk ten nadele is van de Indiers.

De door Emmy zeer naïef naar voren gebrachte suggestie om bv. Dr. Pillai dan maar met zijn titel aan te spreken, miskent de aard van de problematiek geheel. Was het maar zo makkelijk. Het al of niet gebruiken van titulatuur heeft een programmatische betekenis en daarin schuilt nu juist de problema-

tiek. Als ik een beetje onaardig ben (en dat ben ik) dan zou ik overigens kunnen vermoeden dat Emmy, die normatieve regels zo makkelijk afdoet als een rechtvaardiging voor pragmatisch gedrag, er vermoedelijk niet zo heel veel moeite mee zou hebben om ineens ook alle nederlandse team-leden compleet met titulatuur en verschuldigde eerbied te benaderen.

- 3 In noot 13 van mijn artikel heb ik aangegeven dat een amerikaanse socioloog die in Nederland werkt, de nederlandse situatie ervoer als 'extremely status-conscious, diffuse and too little task-oriented', om daarmee de problemen rond normen en werkelijk gedrag aan te duiden.